

MONARHIA HABSBURGICĂ

(1848-1918)

Volumul III
Problema națională

Ediție în limba română coordonată și îngrijită de Rudolf Gráf
Traducere de Iosif Marin Balog, Loránd Mádly, Raluca Nelepcu,
Daniela Stanciu-Păscărița și Nicolae Teșculă

ACADEMIA ROMÂNĂ
Centrul de Studii Transilvane
POLIROM
2021

Cuprins

<i>Notă asupra ediției</i> (Rudolf Gräf)	7
Perioadele istoriei austriece și modificările semnificației noțiunii de Austria până la sfârșitul Monarhiei Habsburgice (Erich Zöllner)	11
Egala îndreptățire a națiunilor ca principiu constituțional (1848-1918) (Gerald Stourzh)	39
Despre problema naționalităților în Monarhia Habsburgică (1848-1918). O sinteză (Robert A. Kann)	243
<i>Referințe bibliografice</i>	273
<i>Contributori</i>	291

3.2. *Limba legislației: legislatori, corpuri legiuitoare și buletine legislative*

3.2.1. Consiliul Imperial (parlamentul austriac) și Foaia legilor imperiale pentru Regatele și Țările reprezentate în Consiliul Imperial

Niciuna dintre normele fixate în scris ce reglementau activitatea Consiliului Imperial nu conținea reglementări legate de chestiunea limbilor. Nici Legea fundamentală asupra reprezentării Imperiului și nici legile privind regulamentul de organizare a Consiliului Imperial, nici regulamentul de organizare a Camerei Reprezentanților, respectiv a Camerei Superioare nu reglementează ce limbă sau ce limbi să se folosească în dezbaterile Consiliului Imperial¹. Există doar o singură reglementare legislativă, care se referă la delegația Consiliului Imperial. În comunicarea scrisă cu delegația parlamentului ungar, delegația austriacă urma să se folosească de limba germană².

În afară de această excepție, dreptul limbii în parlament a evoluat pe bazele unor reglementări convenționale, în a căror adoptare sau modificare prevalau în primul rând deciziile președintelui sau ale prezidiului celor două camere, iar în cazuri mai rare opiniile din plen³. În Camera Superioară a rămas monopolul limbii germane. Și în Camera Reprezentanților exista de facto prevalența limbii germane, fiind însă afectată tot mai puternic pe parcursul deceniilor. Pornind de la prima întrunire a Camerei Reprezentanților în anul 1861, a existat întotdeauna posibilitatea deputaților ca formula de depunere a jurământului să poată fi rostită și în altă limbă decât germana. O problemă mult mai dificilă au constituit-o discursurile deputaților. Deschizător de drumuri a fost deputatul dalmat Stjepan Ljubiša, care, la 11 septembrie 1861, a vorbit pentru prima oară în limba sârbă în plen; el a predat însă prezidiului o traducere în germană a discursului său, care a fost inclusă în protocolul ședinței în limba germană. Acest exercițiu a fost validat în 1867 și a fost păstrat în anii următori. Într-adevăr, începând din 1873, traducerea discursurilor care nu au fost rostite în limba germană nu au mai fost predate; prin urmare, aceste discursuri nu s-au reflectat în protocoalele stenografice. Neincluderea discursurilor negermane în protocoalele stenografice a dat naștere tot mai des unor proteste. În 1874, Rechbauer,

1. Vezi Bernatzik (coord.), *Die österreichischen Verfassungsgesetze*, pp. 808 și urm., precum și pp. 972 și urm.

2. Articolul 30 al Legii asupra afacerilor comune, *ibid.*, p. 449; vezi și Articolul 34 asupra protocolului ședințelor plenare comune a ambelor delegații, *ibid.*, p. 450.

3. Lucrarea de referință în această chestiune este Karl și Otto Neisser, *Die Geschäftsordnung des Abgeordnetenhauses des Reichsrates. Ihre Geschichte und ihre praktische Handhabung von 1861 bis 1909*, 2 vol. (Viena și Leipzig, 1909), aici vol. II, pp. 423-478.

președintele Camerei Reprezentanților (camera inferioară), a admis „că atât după legile noastre fundamentale, cât și conform regulamentului de funcționare, germana nu este limba exclusivă” a statului (!); însă, pe baza unui exercițiu de mai mulți ani, este limba parlamentului; cu toate acestea, nu este exclus ca în parlament să fie folosită o altă limbă. Deputații negermani puteau solicita, conform regulamentului, rapoartele stenografice care să ofere „reprezentarea completă a discuțiilor”. Dincolo de aceasta, ei insistau asupra „egalei îndreptățiri garantate prin legile fundamentale ale statului”. După revenirea cehilor în Consiliul Imperial, în special deputații cehi au fost cei care au invocat aceste argumente; pe lângă referirea la „exercițiul de lungă durată”, președinții Camerei Reprezentanților le puteau contrapune doar argumentul dificultăților tehnice care ar fi putut apărea dacă biroul stenografic ar fi trebuit să consemneze discursurile ținute în opt limbi diferite. Cu toate acestea, din 1897 (criza Badeni) a crescut semnificativ numărul discursurilor rostite în limbile negermane, în special cel al discursurilor în cehă. Totuși, președinții au admis numai discursuri în limbile uzuale ale Cisleithaniei. Unui deputat galițian care, pe baze național-politice, se pregătea să vorbească în limba rusă i-a fost retras cuvântul¹.

Abia în 1917 deputații negermani și-au atins țelul urmărit de mult. La 5 iulie 1917, Camera Reprezentanților a decis, cu 203 voturi pentru și 185 contra, propunerea deputatului ceh dr. Bohuslav Franta ca „toate discursurile să fie incluse textual în protocoalele stenografiate – adică în limba originală în care au fost susținute”².

Deja, cu câțiva ani înainte, fuseseră înregistrate în protocoalele stenografiate interpelări către guvern susținute în alte limbi decât germana. În 1899 au fost înregistrate pentru prima dată în protocoalele stenografiate două interpelări cu titlul în germană, însă cu textul în cehă. Din 1901 și până în 1907 au fost reintroduse în protocoale doar traduceri în limba germană, iar textele originale ale deputaților au fost puse la dispoziție sub forma unor tipărituri speciale. Începând cu sesiunea a 18-a (1907-1909), interpelările nu au mai fost incluse în protocoale stenografiate, ci într-o anexă, la început doar în traducere germană, însă după câteva ședințe a fost redat atât textul original, cât și traducerea germană. Petițiile din Camera Reprezentanților au fost prezentate, în anexa protocolului stenografiat, în limba uzuală a țării în care au fost redactate³.

Compromisul cu Ungaria din 1867 a făcut necesară reglementarea din nou a *Foii legilor imperiale*. Legea din anul 1869 nu a mai revenit – în ciuda egalei îndreptățiri naționale ancorate acum în constituție – la generozitatea patentei

1. *Ibid.*, pp. 429 și urm., 434, 436 și urm., 444, 447, 455.

2. Höglinger, *Ministerpräsident Heinrich Graf Clam-Martinic*, p. 186.

3. Neisser, *Die Geschäftsordnung*, pp. 467 și urm., 478.

din martie 1849. Deși *Foia legilor imperiale* urma să fie editată „în toate limbile uzuale ale țărilor reprezentate în Consiliul Imperial”, doar „ediția germană” conținea textul autentic, în timp ce edițiile „în celelalte limbi uzuale” reproduceau traduceri oficiale¹. Această formulare este de interes, întrucât arată cum, fără stabilirea unei limbi oficiale a statului, una dintre limbile uzuale ale țării, și anume germana, avea totuși un statut prioritar.

3.2.2. Dietele țărilor și Foile legilor provinciale

Multitudinea de reguli atât din punct de vedere formal, cât și al conținutului creează confuzie; este imposibil să oferim o privire de ansamblu. Unitatea legislativă asupra stabilirii prin legi provinciale a limbii documentelor sau a dezbaterilor dietelor a existat doar în puține provincii. Pentru prima dată observăm aceasta în Boemia, unde în cursul Compromisului din 1905-1906 cele două limbi ale țării au fost considerate „egal îndreptățite” în soluționarea chestiunilor dietei². În Carniola, legislația revizuită din 1908 consacra „ambele limbi ale țării” – germana și slovena – pentru dezbaterile dietei și ale comisiilor ei³. În 1909 țările care au fost dintotdeauna monolingve, și anume Austria Inferioară și Superioară, Salzburg și Vorarlberg, au stabilit prin lege germana ca limbă de comunicare a dietelor. Această consacrare nu a fost altceva decât o altă demonstrație în planul politicii naționalităților; era o parte a așa-numitor „legi de protecție națională” în domeniul administrației autonome a țării și al sistemului de învățământ⁴.

În locul legilor țării, regulamentele autonome stabileau limba dietei într-o serie de provincii. În Tirol și în Boemia, aceste regulamente din anii 1898, respectiv 1899 reglementau limbile dietelor în sensul egalei îndreptățiri. În dieta Boemiei a existat o deplină simetrie a statutului celor două limbi provinciale, în timp ce în dieta din Tirol a existat o subordonare, deloc neglijabilă, a limbii italiene⁵. Principiul egalei îndreptățiri a fost în mod clar încălcat prin

1. Articolul 2 al Legii din 10 iunie 1869, *RGBL*, nr. 113/1869; vezi Bernatzik (coord.), *Die österreichischen Verfassungsgesetze*, pp. 512, 974 și urm.

2. Articolul 44 al noii ordonanțe modificate (*LGBL*, nr. 1/1906), la Bernatzik (coord.), *Die österreichischen Verfassungsgesetze*, p. 901.

3. *LGBL*, nr. 74/1908, la Fischel (coord.), *Das Österreichische Sprachenrecht*, nr. 482; la Bernatzik (coord.), *Die österreichischen Verfassungsgesetze*, p. 976, lipsește trimiterea la Craina.

4. Vezi Bernatzik (coord.), *Die österreichischen Verfassungsgesetze*, pp. 1014 și urm., precum și Bernatzik, „Die sanktionierten Schutzgesetze”, *Neue Freie Presse*, nr. 16237 din 3 noiembrie 1909 (ediția de dimineață), p. 1.

5. Fischel (coord.), *Das Österreichische Sprachenrecht*, nr. 422 (pentru Tirol) și nr. 432 (pentru Boemia).

regulamentul din 1905 al dietei din Carintia, care a stabilit germana ca singura limbă a dezbaterilor¹. În Galiția, ordonanța dietei din anul 1907 acordă primat limbii poloneze; s-au acordat însă anumite garanții pentru limba ruteană, în primul rând garantându-se libertatea folosirii acesteia în dezbaterile dietei².

În unele diete, folosirea limbii s-a bazat pe exercițiu și tradiție sau pe hotărâri dietale ad-hoc. În Bucovina, poziția germanei ca limbă de comunicare era puternică și a fost mai puțin atacată decât în oricare dintre celelalte țări multilingve; germana s-a impus fără dificultăți ca limbă de dezbateri în dietă, deși toate cele trei limbi ale provinciei – deci și româna, și ruteana – erau valabile ca limbi ale dezbaterilor³. În Stiria domina de asemenea germana, discursurile slovene în dietă erau permise, dar nu erau preluate în protocoalele stenografiate. Statutul slovene era astfel mai favorabil decât în Carintia, dar în orice caz nu atât de favorabil precum în Carniola (Craina)⁴. Și evoluția dietelor din Görz și Gradiska a avut loc în sensul egalei îndreptățiri. Încă din primii ani ai erei constituționale, italiana și slovena au fost folosite în dezbaterile parlamentare, iar discursurile au fost tipărite în protocoale în limba originală⁵. Greutăți au fost mult timp în Trieste, unde consiliul municipal a funcționat simultan ca dietă. Din cauza vechii practici, limba exclusivă a dezbaterilor a fost italiana; abia din 1895 această practică a fost pusă la îndoială de membrii sloveni ai Consiliului. În 1897, deputatul sloven dr. Ottokar Rýbar s-a referit în mod expres la Articolul 19 în cadrul consiliul municipal din Trieste (dieta), afirmând că nu îi este cunoscută nicio lege a țării care să stabilească folosirea italienei ca limbă a dezbaterilor din dietă, dar că legea fundamentală a statului le permitea slovenilor folosirea limbii lor. Podestà, guvernatorul italian, i-a retras cuvântul lui Rýbar; au urmat conflicte grave, care au continuat și în anii următori⁶.

Dintre toate dietele Cisleithaniei, cele mai dificile conflicte în problema limbii le găsim însă în Istria. Până în 1883, în dieta Istriei, care în mod tradițional își avea sediul la Parenzo, se vorbea doar italiana. Încercările deputaților slavi, îndeosebi ale celor croați, începute în acest an, de a obține permisiunea utilizării limbii lor au întâmpinat o rezistență acerbă din partea majorității italiene a dietei. Începând din 1889, pentru prima dată numele deputaților slavi au fost scrise, în protocoalele stenografiate, după ortografie slavă (adică *-ic* în loc de *-ich*)! Însă nici acum discursurile rostite în croată sau slovenă nu au fost consemnate

1. *Ibid.*, nr. 458.

2. *Ibid.*, nr. 477.

3. Richard Wenedikter, „Die Karpathenländer”, în Karl Gottfried Hugelmann (coord.), *Das Nationalitätenrecht des alten Österreich* (Viena-Leipzig, 1934), pp. 731 și urm.

4. Lobmeyr-Hohenleiten, „Steiermark, Kärnten, Krain”, pp. 468, 487, 523.

5. Manussi-Montesole, „Die Adrialänder”, pp. 603 și urm.

6. *Ibid.*, pp. 601 și urm.

în protocoalele stenografiate. Reprezentantul guvernului sublinia „faptul că guvernul recunoaște egalitatea juridică deplină a tuturor membrilor dietei, fără deosebire de naționalitate și limbă, pe care aceștia din urmă sunt îndreptățiți s-o folosească negreșit în dietă”; această referire la egala îndreptățire nu a rămas fără ecou. În 1895, în regulamentul de funcționare a dietei, majoritatea italiană a decis ca limba de comunicare să fie italiana. Împăratul Franz Josef a suspendat această decizie prin preînaltul rescript din 14 septembrie 1895. Dieta și-a reînnoit decizia în anul 1898, care din nou a fost invalidată prin rescript imperial. Lupta naționalităților în dietă a făcut ca aceasta să fie convocată în anii următori și la Capodistria (Koper) și Pola (Pula), deoarece deputații slavi se simțeau amenințați de populația italiană din Parenzo. După sesiunea din octombrie 1910, prematur închisă din cauza izbucnirii unor violențe, dieta istrieană nu a mai fost convocată¹.

În Dalmația, trecerea de la primatul limbii italiene, pe care slavii istrieni nu au izbutit să îl înlăture, la primatul sârbo-croatei a fost realizată relativ devreme și era deja încheiată în linii mari în 1883. La 21 iulie 1883, dieta a decis că limba dietei (și a comisiilor acesteia) să fie sârba sau croata; era totuși la latitudinea deputaților italieni să se folosească în dietă de italiană; discursurile lor au fost consemnate, în textul original, în protocoalele stenografiate. Pentru a justifica folosirea limbii italiene în dietă, reprezentanții minorității italiene și ai autorităților de stat s-au referit în mod repetat la Articolul 19². Autoritățile împărătești, adică ale statului (pentru a le deosebi de autoritățile autonome ale țării), au intervenit într-adevăr adeseori pentru protecția minorităților naționale în diete în favoarea celei slave în Istria sau a celei italiene în Dalmația.

Limba în care erau redactate *Foile* legilor provinciale trebuie diferențiată clar de limbile de comunicare sau ale dezbaterii din dietă. Numai trei provincii au reglementat prin legi provinciale limba în care un text de lege este considerat cel autentic. În Galiția, aceasta a fost începând din 1866 doar limba poloneză,

-
1. *Ibid.*, pp. 605-612, precum și o imagine de ansamblu a problemei limbii de dezbateri în dieta istrieană din 1861 până la 1905 inclusiv (nesemnată și nedatată), între hârtiile prim-ministrului Max Vladimir Frh. von Beck; în AVA: *Nachlaß Beck*, dosar 13, convolut 1; *ibid.* și unele acorduri interesante privind reglementarea problemei limbii în sesiunea dietei de la finele lui decembrie 1906. Comentarii valoroase privind conflictul limbii în Istria găsim la Erasmus Frh. von Handel, în Max (Freiherr) Hussarek (von) Heinlein (coord.), „Erinnerungen des Erasmus Freiherrn von Handel”, *Jahrbuch der österreichischen Leo-Gesellschaft 1930*, pp. 48-51. Vezi și studiul, bogat în materiale, al lui Angelo Ara, „Le trattative per un compromesso nazionale in Istria (1900-1914)”, în *Ricerche sugli Austro-Italiani e l'ultima Austria* (Roma, 1974), pp. 247-328.
 2. Manussi-Montesole, „Die Adrialänder”, pp. 661 și urm. Pentru dieta dalmată, vezi și studiul lui Ivo Perić „Dalmatinski sabor”, *Radovi centra JAZU u Zadru 52* (1978), pp. 7-232 (cu rezumat în engleză).

Însă toate textele care apăreau în *Foaia legilor provinciale* trebuiau publicate și în ruteană, iar „la nevoie și în traducere germană” ; cea din urmă era regula. Legea din Boemia din 1867 și mai apoi legea din Craina din anul 1868 se aflau în mod strict pe tărâmul egalei îndreptățiri. Prin derogare de la regula *Foii legilor provinciale*, în Boemia textele în germană și cehă, iar în Craina textele în germană și slovenă au fost considerate simultan autentice. În cazurile nesigure, interpretarea urma să aibă loc „prin compararea ambelor texte în formulare și sens”. În toate celelalte provincii ale Coroanei având *Foaia legilor provinciale* editată în mai multe limbi, în lipsa unor norme speciale, limba germană era considerată cea autentică¹.

Foaia legilor provinciale apărea în trei limbi în următoarele provincii : Bucovina (germană, română, ruteană), Galiția (polonă, ruteană, germană), Silezia (germană, cehă, polonă); *Foaia legilor provinciale* și regulamentele dietale comune pentru Görz și Gradiska, Trieste și Istria (italiană, germană, slovenă) și Dalmația (italiană, sârbo-croată, germană)². Bilingve erau *Foile legilor* din următoarele provincii : Boemia, Moravia (germană și cehă), Stiria, Craina (germană și slovenă), Tirol (germană și italiană); doar pentru scurt timp s-a realizat o traducere în slovenă pentru *Foia legilor* din Carintia³. La o privire de ansamblu asupra *Foilor legilor provinciale*, sunt de remarcat două lucruri : în primul rând, au existat ediții germane ale *Foilor legilor provinciale* în toate provinciile, chiar și în cele în care germana nu era limba de dezbateră în dietă ; în al doilea rând, a avut loc „poziționarea mai bună” a anumitor limbi uzuale ale țărilor în comparație cu statutul lor în politica provincială (bunăoară a cehei sau a polonezei în Silezia). Cele două fenomene se pot reduce la un numitor comun : în *Foile legilor provinciale* era mai importantă valoarea informațiilor decât a oricărui fel de agitație național-politică, în timp ce în lupta pentru limbile de dezbateră în dietă agitația național-politică juca pretutindeni un rol însemnat⁴.

1. Bernatzik (coord.), *Die österreichischen Verfassungsgesetze*, p. 977. Bernatzik a promovat cu justețe opinia că în Moravia, după Compromisul din 1905/1906, Articolul 44 din regulamentul provinciei nu își mai avea rostul.

2. *Foia oficială* a Litoralului austriac nu a apărut și în sârbo-croată, în pofida numeroaselor interpelări ; majoritatea locuitorilor slavi din Istria erau croați ; în acest sens, este înșelătoare n. 1 din Bernatzik (coord.), *Die österreichischen Verfassungsgesetze*, p. 977, unde acesta scrie că *Foia oficială* a provinciei ar fi trilingvă, „dar nu cu litere chililice”. Manussi-Montesole, „Die Adrialänder”, pp. 627, 679.

3. Vezi Lobmeyr-Hohenleiten, „Steiermärk, Kärnten, Krain”, p. 489 ; spre deosebire de Bernatzik (coord.), *Die österreichischen Verfassungsgesetze*, p. 977. Unele foi oficiale provinciale au apărut în ediții multilingve, altele aveau ediții separate pentru fiecare limbă.

4. Folositoare este și bibliografia prezentă la Gerhard Silvestri, *Die deutschsprachigen Gesetzblätter Österreichs* (Viena, 1967). Ca o curiozitate, se observă că *Foia oficială*